

„Folyik az Angara és folyik az idő...”

VALENTYIN RASZPUTYIN: ISTEN VELED, MATYORA

„Szállnak majd, szállnak Matyora felett az őszi napok. Le-lenéznék: mi történt, miért nem kígyózik a magasba füst a szigetről? Miért nem hallatszanak hangok? Egyszer aztán valamely napnak abban az órájában, amely erre kijelöltetett, nem találja már öröktől való helyén a szigetet sem. S fennakadás nélkül haladnak el mellette a napok, mellette, mindig mellette”... — Mindig mellette: mert Matyora, a hőmpölygő Angara szigetén megbúvó kis falu pusztulásra van ítélve, napjai immár végérvényesen megszámláltattak. Az épülő gigantikus erőmű tengernyivé duzzasztja a folyót, mely így aprócska falvak sorát önti majd el. Közöttük Matyorát is. Megvénült háziköival, kopott kerítéseivel, nemzedékek sora ápolta kertjeivel — egy le-tűnő világ megannyi rekvizitumával — együtt. Legáltalánosabban fogalmazva: a születő, humánusabb életet ígérő új megszünteti a régít, egyre kíméletlenebb radikalizmussal. Ezt, a fejlődés megállíthatatlanságát, gyorsuló intenzitását példázza Raszputyin mélyen megrendítő műve. De a széthulló, elpusztuló régi felől közelítve. A regény alaphangja ezért válhat mindvégig *elégikussá*.

Megfáradt, a létből már kihullóban levő öreg nénik a regény középponti alakjai. A szülőfalu pusztulása számukra arctalan végzetté, kideríthetetlen fogantatású büntetésé válik, hiszen nem értik — nem is érthetik —, hogy Matyora feláldozása a fejlődés követelménye és tanúbizonysága. Matyora számukra az életet jelenti, az ott-hon, a biztonság és bizonyosság mással nem pótolható melegét nyújtja. Mindenminden ide köti őket, a közeli elválás képtelenségnek tűnik. Mert az eljövendő változás nem pusztán a lakóhelyet érinti, hanem az életforma *egészét*. Szemléletük, szokásrendszerük, ideálviláguk teljességét meg kellene változtatniuk ahhoz, hogy valamiképp elfogadhassák a felkínált városiasabb környezetet, a gyökeresen más normák vezérelte életstílust. De nyilvánvaló, hogy ez a követelmény — itt kiváltképp — merő abszurdítás volna.

Eredendő létbeli kiszolgáltatottságuk így, a szülőfalu pusztulásával válik totálissá, fájdalomuk szinte feloldhatatlanná. Hiszen „itt még a halál is világosnak, egyszerűnek látszott — övéik körében —, tudni lehet, hogy siratnak el, hová visznek, ki mellé fektetnek. De ott — teljes sötétség abban a tekintetben, hogy mi vár rájuk, akár ezen, akár a túlvilágon.” Mintegy kétszeresen kell tehát meghalniuk. S ezt a kegyetlen szenvedést csak *elviselni* lehet, megszüntetni aligha. Darja, a regény egyik főszereplője épp ebben: a végletes kétségbeesésen felülemelő fegyelmettségben, a helytállás manifesztumává emelt búcsúzásban nyújt maradandó emberi tartalmú példát. Kimeszeli, feldíszíti házát, megadja neki a méltó végtisztességet, s csak így engedni át az emésztő tűznek. Teljes megnyugvást azonban eme kivételes szépségű búcsúztató gesztus sem ad, eleve nem adhat. Híven sejteti ezt a falu utolsóinak maradt épületében, a nyomorúságos barakkban meghúzódó, a létben otthontalanná, gyökeretelenné vált öregek szorongásokkal teli beszélgetése. Amely mintha a túlvilágon folya immár...

E szenvedéshez való viszonyunk — erkölcsi kérdés is. Azoknak tehát, akik Matyora elpusztításán fáradoznak, tudniuk kell, hogy — fájdalmas ellentmondás ez — az *egyedüli* jó ügyet, a leghumánusabb perspektívákat szolgáló munkájukkal mérhetetlen szenvedést rónak ártatlan emberekre. Feladatuk maradéktalan végrehajtását ez semmiképp sem befolyásolhatja, de arra kell törekedniük, hogy e szenvedést — amennyiben lehetséges — minimálisra csökkentsék. Legalábbis: az elkerülhetetlenül szükségesnél *többet* ne okozzanak. S tudatukban az új világ építésének pátoszát, feltétlen és elperelhetetlen örömét a pusztítás fájdalmanak kell — kellene — kísérnie. A valódi humánusmot itt csak e két érzés *együttese* képviselheti. Voroncov, az ügy-

buzgó tanácstítkár aligha lehetne bármiképp is rokonszenves a matyorabeli öregek számára, hiszen feljük — közvetlenül — ő testesíti meg a falu elpusztításán munkálkodó hatalmas erőket. Alakját, magatartását tehát érthető elfogultsággal ítélik meg. De a tanácsi megbízott számunkra is szinte ellenszenves. S *korántsem* a fejlődést segítő — *objektíve* pozitív tartalmú — munkája miatt. Hanem azért, mert *csak* rendeletekben, utasításokban gondolkodik, tipikusan bürokratikus módon. Így teljességgel hiányzik belőle — Ancsel Éva (Marxot idéző) szavaival — a „tudja és mégis teszi” erkölcsi emelkedettsége.

„Folyik az Angara és folyik az idő...” — a regényben szembesített nemzedékek mintha több évszázadnyi távolságból igyekeznének — persze, jobbra reménytelenül — szót érteni egymással. Mivel Darját és, unokáját, az erőmű mozgalmas, lenyűgöző formátumú építkezéseihez készülődő Andrejt nem csupán életkoruk természetes cezúrája választja el, hanem — vastagabb falként — a *fölgyorsultan* megváltozott világ is. Már-már idegenekként hallgatják egymást, s Darja méltán érezheti, hogy számára „kettőtört már a világ”. *Léte* formálisan a jelenhez köti még, de *lényege* a múlté.

A fiatalok már régebben elhagyták Matyorát, s akik még maradtak, azok is meg-
rázkódtatás nélkül, sőt örömmel válnak meg tőle, mert benne — s jogosan — a reális igényeket és vágyakat visszafogó elmaradottság szélsőséges megtestesülését látják. Matyora így jelképiesen is *sziget*: a megkövült múlt mind anakronisztikusabbá váló darabja. S ekként valóban megérett a pusztulásra. A helyébe lépő új hasonlíthatatlanul több emberi lehetőséget kínál, a civilizáltabb életkörülmények lényegesen nagyobb szabadságot nyújtanak, alapjaiban csökkentik a természetnek való nyomásztól kiszolgáltatottságot, a teljesebb, gazdagabb életet ígéri. A dinamikus változásokban kikristályosodó új tehát — eredményeiben és széles körű esélyeiben egyaránt — megfellebbezhetetlen értékeket képvisel. Olyanokat, melyek valóra váltása *eleve* lehetetlen a düledező viskók világában.

De Matyorát *mégis* el kell siratni, emlékezetünkben pedig meg kell őrizni.

El kell siratni, mert e kis falu nemzedékek sorának adott otthont — a küzdés, helytállás, a folytonos élet szolgáltatának szerény közegeként. S meg kell őrizni emlékezetünkben, mert a *hová* kérdéseire is csak a *honnán* ismeretében válaszolhatunk. „Az igazság az emlékezeté” — véli Darja, s anyyiban kétségtelenül hitelesen, amennyiben a múlttal való elfogulatlan számvetés valóban az öntudatos emberi létezés egyik elemi feltétele.

A regény azonban mást, ennél többet is sugalmaz. Művével Raszputyin azt a szemléletmódot utasítja el, mely a régi életformát — eszményeit, hagyományait — *teljességében* fölétegetendőnek ítéli, az újabbat pedig elvakult kritikátlansággal fogadja, fetisizálja. Amely így a fejlődésben a megszakíttottság érvényesülése mellett nem ismeri el a folytonosság őrzésének humánus szükségletét. A regény nagyhatásúan mutatja, hogy a letűnő, felbomló régi életformának értékei és szépségei is voltak. A zárt, ősi szokások szabályozta faluközösségben — például — megnyugtató természetességgel lehettek otthonra azok is, akik hányatott sorsuk, alkatuk folytán a perifériákra kényszerültek. Bogodult, a különc csavargót, vagy a néma lányával vándorló Szimát a falu egyaránt befogadta, megértéssel, emberi melegséggel övezte. Nem engedte, hogy számkivetettek legyenek, hogy végképp magukra maradjanak. Raszputyin félreérthetetlenül jelzi: a közösség széthulltával az ő sorsuk — a hozzájuk hasonlóaké — a legnagyobb mértékben megoldatlan. A perspektivaként felvillantott szociális otthon számukra semmiképp sem pótolhatja az elveszített közösség megtartó, oltalmazó erejét.

„Az ember annyi mindenre képes, hogy meg sem mondhatni, mi mindenre. Olyan erő van most az ember kezében, hogy amit akar, megteszi” — mondja Andrej, a nagy feladataihoz felnövő férfi méltó pátozával, a határtalan lehetőségekre mutató öntudattal. „Én megláttam az emberekben, mennyire kicsinyek. Akárhogy begyeskedtek, csak kicsinyek. Sajnálom őket.” — Darja viszont immár az elmúlás közelségének előérzetében utal az ember meg nem szüntethető lébeli kiszolgáltatottságára, az

egyén konkrét lehetőségeinek szigorú végességére, Dosztojevszkijre emlékeztető szavakkal. Melyiküknek van igaza? — skolasztikus kérdés volna. De a kemény munka köznap heroizmusát természetes igényként vállaló Andrej és a létből való fájdalmas kiszakadást klasszikus fegyelmekkel elviselő Darja egyaránt a veszendőségében szánalmat ébresztő ember folyvást kiküzdött nagyságát hirdeti.

„Folyik az Angara és folyik az idő...” — e végzetszerűség hatalmát azonban emberarcúvá szelídítheti a folytonosság jelenlétének tudata. A folytonosságot védelmező cselekvése, mely a megértett, történelemmé emelt múltat a *humánus vívmányok* jegyében szembesíti az elképzelt jövővel. Matyora, az általa megtestesített világ búcsúztatása a megőrzés-folytatás szükségességét is közvetíti az újabb nemzedékek számára. A továbbadás felelősségével. Mert „folyik az Angara és folyik az idő”...

BALOGH ERNŐ

